

IV.

Af Brande sogns liber daticus.

Ved *U. Birkedal*, sognepræst i Brande.

Følgende meddelelser, der synes mig ikke at savne interesse, ere væsenlig hentede fra de ældste opbevarede libri datici, der på grund af gentagen ildsvåde ikke gå længere tilbage end til 1780, så at oplysningerne om den forudgående tids præster ikke stamme fra disse selv, men fra en af efterfølgerne, — den, hvem opmærksomheden

især hendrages på, L. M. Lund. De antydede mundtlige overleveringer få stå ved deres værd, men vise bl. a., hvad man kunde antage om et par præster, der byttede kald.

Præsterækken i Brande føres i de opbevarede libri datici ikke længre tilbage end til Jens Risom. Når han blev præst her, sés ikke, men han døde år 1756¹⁾. Han ejede hovedgården Brandholm i sognet og desuden kirken. Denne gav han et nyt smnkt tårn, samt lod den male og forsyne med orgel og henlagde tre af sine bøndergårde til organistens lønning. Han blev af kongen udnævnt til konsistorialassessor. Den ualmindelig smukke præstegårdshave, et særsyn på den nøgne hede-egn, er anlagt af ham. En gammel lind har han efter overleveringen plantet. Man kan endnu sé hans og flere af hans slægts lig i det åbne rum under tårnet. Han har været en høj smuk mand. Han ligger i sin præstekjole med krave om halsen. Brandholm blev han ejer af ved giftermål ind i den slægt, som besad gården.

Risom kaldede sin eftermand Knud Søltoft²⁾, der døde 1761 og efterfulgtes af Niels Kristian Claussøn, en nordmand, der først havde været kapellan p. p. i sit fædreland, siden feltpræst. Han kaldedes af kongen. Han opbyggede præstegården af nyt, men havde særligt uhæld med hensyn til denne. I året 1780 brændte den ved uforsigtighed. Han opbyggede den påny, men et par uger efter at han var flyttet ind, gik den atter op i luer ved en ildsvåde, der lagde hele kirkebyen i aske. Han fik nu kongelig bevilling til, at hver bonde i herredet, som ejede heste og vogn, skulde gøre en rejse til Horsens og hjemhænte det fornødne tømmer. Han anlagde selv et teglbrænderi og fik sin gård bygget påny. Imidlertid stod kun ni fag af stuehuset færdige, da han 1786 for-

¹⁾ Wiberg har 1758. ²⁾ Wiberg har Søltoft.

flyttedes til Fredericias »danske kirke«. Han ansøgte nu om og fik kgl. bevilling til, at gården måtte betales ham af eftermanden med 500 rdl. istedenfor 500 slættedalere. Eftermanden nedlagde indsigelse herimod og forlangte, at præstegården skulde være komplet, da der kun fandtes to beboelsesværelser. Men en højesterætsdom gav hr. Clausson medhold. Han må have været en praktisk mand i flere henseender, thi han var tillige sandflugtskommissær og skifteforvalter i Brande og omliggende sogne; desuden var han herredsprovst. Han har skrevet »Om en bondegårds passende størrelse«, »Om sandflugts dæmpning«, »Om Amerikas opdagelse har skadet eller gavnet« m. m. Han døde på en rejse i Kristiania 1794.

Hans eftermand i Brande var Jens Breum, der længe havde været skoleholder i Frederiksberg, derefter som skibspræst flere gange været i Kina. Han var alt ved sit komme til Brande meget tunghør, og blev tilsidst så stokdøv, at han 1792 måtte nedlægge embedet med en pension af 160 rdl. »I tilfælde af, at hans enke overlevede ham,« skriver min hjæmmelsmand mindre korrekt — skulde hun have 52 rdl. årlig af kaldet. Han døde i København 1797. — Efter ham kom Severin Møller, et slegfredbarn, student fra Ålborg. Først var han residerende kapellan til Vrå, Emb og Serridsløv i Ålborg stift. Han var meget sygelig og døde her i året 1801.

Nu kom den mand, som det er interessant at dvæle ved, forsåvidt som han tørnede sammen med de jydsk bønders sejge vedhængen ved det gamle og gode overleverede, som han vilde afløse med den ny oplysning, hvis bekendteste udslag blev den evangelisk-kristelige salmebog. Når allerede hans ovennævnte formand, N. K. Clausson, ved sine skrifers titel røber, at oplysningstiden havde fundet vej ud til heden og rimeligvis også til prædikestolen, så er dette endnu kændeligere med Ludvig Michael Lund. Han var født 1771 i Storehedinge, hvor

hans fader var residerende kapellan, indtil han 1786 forflyttedes til Hellested. Sønnen kom i juvelerlære i København. Men en broder af ham, som var decanus på kommundet, fik ham til at betræde den studerende bane. 1791 og 92 uddholdt han de sædvanlige akademiske examina med berømmelse, og 1796 tog han teologisk attestats med *haud illaud*. Gehejmeråd Brandt ansatte ham nu straks som lærer ved Herlufsholm lærde skole. 1799 kaldede kongen ham til residerende kapellan for Skærbæk i det tørringlehnske og to år efter til sognepræst i Brande. Han slutter sine optegnelser — af hvilke ovenstående er hættet — med at meddele, at han har »opbygget det stykke af præstegården, som hidtil stod uopbygget. Hvorvidt han ellers har gavnet i sit embede, derom må han overlade andre at dømme«. Han byttede i 1808 kald med sin svoger, sognepræsten i Starup og Nebel. Det maa efter overleveringerne her i sognet om »store hr. Lund«, som han til forskæl fra en senere Lund (»den lille hr. Lund«) kaldtes, have været en rigtig jysk handel, hvor stude var omsætningsmiddel i byttet ¹⁾.

Når han, som han siger, navnlig har anvendt sin flid på sin menigheds »ungdoms forædling«, så har fliden sikkert intet ladet tilbage at ønske. Den mængde skolebesøg og katekisationer, han har holdt, er et vidnesbyrd mere om den iver for »oplysningen«, tiden var besjælet af, og som vi, trods den megen åndløshed, ikke kan nægte vor agtelse. Hr. Lund har meget nøjagtigt optegnet, hvad han hver gang — i almindelighed hver søndag i sine syv embedsår — havde til »materie« i katekisationen med ungdommen. Jeg griber i flæng et par af disse materier: »skadelig frygt for de mægtige, oplyst ved Peters eksempel«; »handling er det vigtigste ved udøvelsen

¹⁾ Om præsten Ludv. Mich. Lund findes mere hos Im. Barfod, Den fælsterske Gejstligheds Personalhist. II, 248—49. Han døde som sognepræst til Nørre-Vedby og Nørre-Alslev på Falster 1844.

af kristendom«; »den fornuftige tillid til Gud«; »nyttens af at tænke på døden«; »medlidenhed med de lastefulde«
o. s. v. o. s. v.

Jeg vil nu selv lade ham føre ordet i fremstillingen af sammenstødet med nogle af hans Jyder, der vel ikke vare så »stærke« som deres landsmænd længer øst på, men dog stærke nok til at ærgre præsten en hel del. Tiden er år 1802—1803.

»D. 2den oktober ankom cancelliskrivelse så lydende: Med Deres højærværdigheds forestilling af 4de f. m. har dette kollegium modtaget en skrivelse fra sognepræsten i Brande, hr. Lund, hvori han forespørger, om der kunde være noget imod, at han til næste advents søndag indfører den evangelisk-kristelige salmebog ved den offentlige gudstjeneste i Brande sogn, uagtet 18 af 141 familier i sognet ikke have villet give sit samtykke dertil. Man skulde i den anledning tjenstligst mælde til behagelig efterrætning og videre bekendtgørelse for vedkommende, at den ny salmebog efter de oplyste omstændigheder bør indføres i Brande sogn, og 18 familier i den henseende rætte sig efter pluraliteten.«

Den 14de maj (1803) sendte provsten til min erklæring en ansøgning fra nogle beboere i Brande sogn, hvori de begære, at den ny salmebog må afskaffes og den gamle atter indføres. For efterkommernes skyld vil jeg her anføre ansøgningen ordlydende:

Til Kongen! I Brande menighed er til brug ved gudstjenesten bleven indført den evangelisk-kristelige salmebog af vor sognepræst, velærværdige hr. Lund. En del af sognemændene er fornøjede dermed, men vi undertegnede ønske gærne, at dens indførelse og almindelige brug i menigheden måtte ophæves og det på følgende grunde: a) at det i denne dyre tid vilde blive en altfor svær udgift for os at anskaffe disse bøger til enhver husfamilie; b) at bogen af den største del af os ikke forstås eller kan bruges, da vi ikke kende tal eller nummere,

der gør, at vi ikke kunne synge med de andre, derimod er det anderledens med de gamle; thi dem kunne vi en del uden ad. Allernådigste kongel! vi ansøge derfor underdanigst, at, da disse salmebøger ikke endnu ere ved lov befalede indførte, vi da dog i Brande sogn måtte befries fra deres brug, indtil de overalt indføres, da vi derved også fik mere lejlighed til at gøre os bekendte dermed«.

Min erklæring herover var følgende: Når supplicanternes hosfølgende ansøgning, over hvilken min erklæring er forlangt, klager over, at de ikke have fået tilstrækkelig lejlighed til at gøre sig bekendte med den evangelisk-kristelige salmebog, før den indførtes ved gudstjenesten, da sige de usandhed. Thi over et år i forvejen oplæste og gennemgik jeg enkelte salmer eller vers hver søndag i kirken ved katekisationen, samt ved at sammenligne denne og den gamle salmebog med hinanden gjorde menigheden opmærksom på den nys fortrinlighed. Det er bekendt nok, at enhver her i sognet på forlangende kunde få bogen til låns hos mig, og at den var almindelig udbredt, derom kan provsten bedst vidne, som ved sin visitats her i kirken f. å. hørte, at den største del af ungdommen havde lært en del salmer uden ad. Efter at bogen således var bekendt for enhver, som vilde gøre sig bekendt med samme, og mange ytrede det ønske, at den måtte indføres ved gudstjenesten, bekendtgjorde jeg søndagen d. 1ste avgust 1802 af prædikestolen, at de, som ej ønskede bogen indført, vilde mælde sig hos mig fredagen d. 6te avgust, på hvilken dag provsten visiterede kirken, samt for ham og mig opgive bestemt, om de ikke vilde have bogen indført. Da enhver, som ej mødte, blev ansét, som bifaldt han, at bogen blev indført. Sognet består af 141 familier, af disse mødte kun 19, som erklærede sig imod indførelsen på Grund af, at man efter den ny salmebog kunde stjæle, hore, lyve og begå alle synder, da den ej straffede synden,

— videre, at der i bogen ej fandtes tale om djævelen; samt at der ej stod salmer til hver søndag. Af de 19 husfædre, som mødte, frafaldt én dagen efter sin påstand, sigende sig af de andre at være nødt til at komme fræm. Ved straks at indberette alt til kancelliet, forespurgte jeg tillige, om der fra kollegiets side havdes noget imod, at bogen under anførte blev indført. Kancelliet resolverede under 18de septbr., at bogen skulde indføres m. v. Denne resolution blev d. 4de oktbr. bekendtgjort menigheden af prædikestolen, og salmebogen uden modsigelse indført d. 28de novbr. 1802 eller 1ste søndag i advent.

Hovedmændene for denne ansøgning, om atter at få den gamle indført og den ny afskaffet, ere Peder Hansen og Niels Mortensen, bægge gårdmænd af Skærlund, som aldrig have været at formå til at gøre sig bekendt med bogen, og desuden almindelig ere bekendte som stridige folk. Efter at have fået denne ansøgning konciperet af en prokurator i Vejle, gik Peder Hansens karl Søren Kristensen og Niels Mortensen omkring i sognet fra hus til hus forat hværve underskrifter. Så vel Peder Hansen som Niels Mortensen ere velhavende mænd, den første endogså en rig mand, som har en 5 à 6000 rdl. på rænte, og rygtet vil, at han for at få underskrift, skal have truet sine debitorer med kapitalsopsigelse. På ansøgningen findes 58 navne, altså lidet over en tredie del af sognets beboere, men foruden, at der er stor formodning, at ikke alle de, hvis navne findes på ansøgningen, selv have underskrevet samme, har dog på nogle steder så vel fader som søn underskrevet, uagtet den sidste kun kan betragtes som faderens Tjenestekarl. Nogle have og været hos mig og erklæret, at de fortrød at have underskrevet, men vare overhængte og overtaledede af deres medborgere dertil. Supplicanterne grunde deres ansøgning på: a) at det i denne dyre tid vilde blive en altfor svær udgift at anskaffe bogen til enhver familie; b) at de ej kende tal og nummer, men kunne de gamle uden ad. Herved må jeg

underdan. anmærke, foruden at det er bondestanden, som profiterer mest af de dyre kornpriser, har menigheden allerede anskaffet sig denne salmebog, hvilket jeg så meget vissere véd, som jeg selv har besørget indkøbet. Det vilde altså være en til dels unyttig bekostning for dem, hvis den nu atter skulde afskaffes. På min egen bekostning har jeg anskaffet 63 eksemplarer, som efter overlæg med medhjælperne ere uddelte til ikke blot de ganske trængende, men også sådanne gård- og husfamilier, om hvilke man formodede, at denne byrde vilde blive for trykkende. At dette er en sandhed, kan mine medhjælpere bevidne. Når supplicanterne dernæst mælde, at de ikke kende tal og derfor ej kan synge med, vil jeg gärne tro det, at de deri have ræt. Men jeg kan ikke indse, at bogen derfor bør afskaffes. Desuden har jeg fra det første, jeg kom her til menigheden, stræbt efter at øve ungdommen i at kende tal og kaste op i bogen, og fuldelig er jeg overtydet, at den del af menigheden, som ej er indtaget af fordomme imod bogen, meget godt kan finde salmerne, da desuden numrene findes anførte på tavler i kirken, og degnen, før gudstjænestens begyndelse, går ned og hjælper dem, som endnu ej kan kaste salmerne op, at finde samme.

Da altså salmebogen én gang efter pluralitetens ønske er indført, og nu brugt i et halv år uden anstød, skulde jeg underd. formene, at det vil give anledning til misnøje og urolighed, hvis ansøgningen blev bevilget. Nabopræsterne, hr. Vellejus i Omme og hr. Stallknecht i Nykirke, have også nu indført bogen i deres menigheder, og det vil næppe fejle, at jo enkelte medlæmmer af disse menigheder vil bebyrde kancelliet med lignende ansøgninger, når de bringe i erfaring, at man den ene måned kan indføre en ny sangbog ved gudstjænesten og i næste måned få samme askaffet.

Brande præstegård d. 24de maj 1803. Lund.

Ansøgningen afsloges ved kancelliskrivelse af 25de juni s. å. — og den evangelisk-kristelige salmebog havde sejret. Den afskaffedes først år 1875 i Brande kirke. Det gør et eget indtryk nu at høre gamle folk, hvis fædre modsatte sig den evangelisk-kristelige, hænge fast ved denne og med uvillie sé den afløst af en ny salmebog, hvor Kingo og Brorson ikke ere mishandlede og den enfoldige kristentro får vidnesbyrd. — Dette er en illustration til den bekendte sandhed om »vanens magt«. — Hvor lidet man kan beregne fremtiden og dens dom over sit eget arbejde, må også påtrænge sig som en alvorlig tanke, når man sér hr. Lund, åbenbart for at lyse i sin menigheds minde som en af forkæmperne for lyset mod »mysticismens« mørke, så omhyggelig skildre sin kamp og sejer i anno 1803 »for efterkommernes skyld«.
